

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора юридичних наук, професора Собко Ганни Миколаївни
на дисертацію Кондура Володимира Анатолійовича на тему «Правовий
захист вразливих груп населення: порівняльно-правове дослідження
(на прикладі ромської національної спільноти)»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми зумовлена тим, що, незважаючи на давність поняття толерантності – понад три століття, а перші її прояви сягають часів античності, дослідження як ідеї толерантності, так і її історичних форм залишаються актуальними.

У сучасному світі нетерпимість перетворилася на одну з глобальних проблем. Її сутність полягає у запереченні та придушенні відмінностей між людьми та культурами. Прояви нетерпимості різноманітні: етнонаціональні конфлікти, дискримінація меншин, акти ксенофобії (особливо щодо біженців та мігрантів), расистські ідеології, релігійний екстремізм, насильство проти інтелігенції та осіб, які сповідують свободу думки й переконань, маргіналізація й виключення вразливих груп із суспільства, дискримінація та насильство щодо них. Нетерпимість підриває демократію, порушує індивідуальні та колективні права.

Це дослідження має на меті з'ясування історичних передумов і пошук ефективних гарантій толерантності, що особливо актуально для України. Ромська спільнота є однією з найбільш уразливих етнічних груп, яка систематично зазнає дискримінації та соціального виключення в більшості європейських країн. Багатовікова історія переслідувань, примусової асиміляції, правової дискримінації та стереотипів сформувала глибоко вкорінені структурні бар'єри, що перешкоджають повноцінній реалізації ромами основоположних прав і свобод. Як історично маргіналізована група, роми й досі стикаються з обмеженням доступу до правосуддя, освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг, а також із дискримінаційними практиками з боку органів державної влади, зокрема правоохоронних органів.

У ХХІ столітті перед національними правовими системами та міжнародною спільнотою стоїть завдання не лише формального закріплення прав національних меншин, а й створення ефективних механізмів правового захисту з урахуванням їхнього соціального та історико-культурного контексту. Враховуючи задекларований Україною євроінтеграційний курс, держава не може залишатися осторонь необхідності перегляду підходів до захисту прав вразливих груп, зокрема ромів.

Незважаючи на певний прогрес у гармонізації національного законодавства зі стандартами Європейського Союзу, на практиці забезпечення прав ромів залишається недостатнім. Це зумовлено низкою системних проблем: низьким рівнем правової культури та поінформованості представників ромської громади,

майже повною відсутністю їхнього представництва у державних органах, обмеженим доступом до якісної освіти та медичних послуг, частими випадками порушень прав з боку правоохоронців.

У межах сучасної української державності, яка перебуває в процесі трансформації політико-правової системи, забезпечення прав ромів виступає своєрідним індикатором рівня розвитку правової держави й дотримання Україною міжнародно-правових зобов'язань.

Проблематика забезпечення прав ромів стає ще більш актуальною в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. Воєнні дії, масове переміщення населення, економічна криза, руйнування критичної інфраструктури й зростання соціального напруження негативно впливають на всі вразливі групи, але ромська спільнота зазнає особливих втрат.

Вона часто залишається поза межами державних програм гуманітарної допомоги, соціального захисту та підтримки переселенців, що ще більше ускладнює її правовий статус і знижує рівень захищеності. У таких умовах роми фактично втрачають можливість реалізовувати навіть базові соціальні, економічні та правові гарантії. Саме це зумовило вибір теми дисертаційного дослідження й підкреслює її суспільну та наукову актуальність.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Рівень наукового дисертаційного дослідження та наукових публікацій В.А. Кондура відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Вивчення дисертації та наукових публікацій автора засвідчує логічність структури дослідження, що надало дисертантові змогу чітко визначити мету, об'єкт, предмет і завдання роботи, а також всебічно й повно проаналізувати задекларовану тему.

У роботі використано сукупність загальнонаукових і спеціальних юридичних методів пізнання, що дозволило висвітлити й вирішити низку теоретичних та практичних питань, пов'язаних із тематикою дослідження.

У дисертації використано сукупність загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання, які дали змогу висвітлити й вирішити низку теоретичних та практичних питань теми дослідження. Дисертацію виконано в Одеському державному університеті внутрішніх справ відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року № 2623-III; Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, ратифікованої Законом України від 21 листопада 2002 року № 228-IV; Концепції реформування кримінальної юстиції України (Указ Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008); Плану заходів щодо реалізації цієї Концепції (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 року № 1153-р); Переліку перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними

спеціальностями (рішення Президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 року № 86/11); Дисертацію у межах тем науково-дослідної роботи «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0123U103538), а також плану науково дослідницької роботи кафедри загальноправових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ – «Забезпечення прав і свобод особи в умовах транзитивного суспільства: сучасний вимір» на 2023-2026 рр. державний реєстраційний номер 0123U103760. Тему дисертації затверджено Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ 28 жовтня 2021 р. (протокол № 3).

Основні положення дисертаційного дослідження викладено у 6 наукових публікаціях, 3 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 3 у тезах доповідей на міжнародних і національних науково-практичних конференціях. Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослідження.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Ціла низка положень, висновків, пропозицій та рекомендацій, викладених у дисертаційному дослідженні В. А. Кондура, є такими, що отримані вперше, істотно вдосконалені або мають високий рівень наукової новизни.

За змістом розглянутих питань дисертація є прикладним монографічним дослідженням правового захисту вразливих груп населення: порівняльно-правове дослідження (на прикладі ромської національної спільноти).

Конкретний внесок дисертанта полягає у формулюванні шляхів ефективної інтеграції ромської національної спільноти в українське суспільство, зокрема: впровадження інституту ромських медіаторів; створення локальних правових клінік для забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги представників ромських спільнот; проведення просвітницької роботи; розширення політичної участі та соціальних гарантій; розвиток органів самоорганізації ромського населення; впровадження механізмів незалежного моніторингу стану дотримання прав ромів в Україні; розробка міжвідомчої програми інтеграції ромської спільноти на період післявоєнного відновлення України.

Дисертантом уперше визначено форми структурної дискримінації ромської національної спільноти, зокрема: поліцейське свавілля, мова ворожнечі, расові упередження, насильницькі виселення. Ці прояви спричиняють репродукцію соціальної ізоляції, зниження довіри до держави, поширення правового нігілізму в громаді. Для подолання дискримінації необхідні не лише правові гарантії, а й зміна суспільного сприйняття та публічної політики щодо ромів. Наявність правових механізмів не гарантує ефективного захисту без

відповідної політичної волі, належної правозастосовної практики та суспільної підтримки.

Проблеми, з якими стикаються роми в Україні – сегрегація, обмежений доступ до базових послуг, дискримінація у сфері працевлаштування, стигматизація в медіа та насильство, – вказують на системну нерівність і потребу в комплексному перегляді підходів державної політики у сфері прав людини.

Слід підтримати пропозицію автора щодо принципів ефективної державної правової політики щодо вразливих груп населення, зокрема: 1) наявність чітких правових рамок, які закріплюють стандарти недискримінації, інклюзії та рівності; 2) інституційну підтримку через функціонування спеціалізованих агентств (омбудсмени, антидискримінаційні бюро, суди тощо); 3) соціальну солідарність і публічне фінансування систем захисту найбільш вразливих груп; 4) активне залучення громадянського суспільства як партнера у формуванні і реалізації державної політики; 5) імплементацію міжнародних стандартів і зобов'язань, що забезпечують відповідність національних політик глобальним правозахисним трендам.

З метою комплексного запобігання дискримінації доцільним є використання міжнародних стандартів правового захисту вразливих груп населення, які становлять фундамент сучасної концепції прав людини. Вони визначають не лише зобов'язання держав, а й формують нормативну базу для розвитку національного законодавства, політик інклюзії та механізмів правового захисту.

Особливого значення набуває забезпечення рівного доступу до правосуддя, недискримінаційного правозастосування та активної участі представників вразливих груп у процесі прийняття рішень. Міжнародні стандарти є не лише результатом правової еволюції, а й стратегічним інструментом протидії дискримінації, соціальному виключенню та структурному насильству щодо вразливих категорій населення. Вони слугують орієнтиром для удосконалення національних систем захисту прав людини.

У дисертації також викладено низку інших положень, висновків і пропозицій, які є оригінальними та спрямованими на розвиток ідей, що стосуються окресленої проблематики.

Таким чином, Кондур Володимир Анатолійович у своїй роботі продемонстрував високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, вміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати законодавчі акти, коректно полемізувати з іншими авторами, аргументовано обстоювати власну позицію, з повагою ставитися до альтернативних точок зору та формулювати обґрунтовані й науково значущі висновки.

Результати дослідження відповідають усім вимогам до дисертаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії, мають належний ступінь наукової новизни та практичну значущість.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми загалом і окремих її аспектів, дають підстави для висновку, що опрацьовані автором питання є теоретично та практично важливими, водночас недостатньо вивченими в науці кримінального права.

Обґрунтованість отриманих результатів дослідження, сформульованих положень і висновків дисертаційної роботи В. А. Кондура не викликає суттєвих зауважень. Висновки у дисертації сформовано відповідно до отриманих результатів, вони мають належну аргументацію, про що свідчить використана методологія дослідження, яка ґрунтується на сукупності загальнонаукових і спеціальних методів пізнання.

Обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, також забезпечена емпіричними даними, що охоплюють результати особистих спостережень і власного професійного досвіду автора.

Результати авторського емпіричного дослідження охоплювало: дані соціологічних і статистичних досліджень проведених провідними аналітичними центрами України, матеріали засобів масової інформації та інтернет-ресурсів, довідкові видання, які відображають фактичний стан реалізації та порушення прав вразливих груп населення, зокрема ромської спільноти в Україні та за її межами. Статистичні дані: матеріали Державної служби статистики України щодо демографічних і соціально-економічних характеристик ромського населення; офіційна статистика щодо проявів дискримінації, злочинів на ґрунті ненависті та рівня безробіття серед ромського населення; результати всеукраїнських переписів і регіональних досліджень щодо чисельності ромських громад; результати соціологічних опитувань та моніторингових досліджень, проведених українськими та міжнародними організаціями. Таким чином, тема рецензованої дисертації на здобуття ступеня доктора філософії в галузі права відповідає потребам сучасної юридичної науки, є актуальною, а саме дослідження – своєчасним. Актуальність теми належно обґрунтовано у вступній частині дисертації.

Отже, вивчення тексту роботи й опублікованих за темою дослідження праць дисертанта дає підстави для висновку про обґрунтованість сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методології наукової діяльності.

Наукові результати й положення, що винесені на захист, отримано завдяки використанню різноманітних методів. Постановка завдань, визначення мети, об'єкта та предмета дослідження є чіткими, зрозумілими й такими, що цілком відповідають загальним вимогам. Завдання наукового пошуку виконано, мети

роботи досягнуто. Цей висновок підтверджують: 1) системне застосування в процесі дослідження загальнонаукових і спеціально-наукових методів:

діалектичний метод застосовано для аналізу вразливості як динамічного соціально-правового феномена, що змінюється залежно від соціальних, політичних, економічних умов. Саме завдяки цьому методу встановлено, що вразливість ромської спільноти не є статичним або суто етнічним явищем, а формується під впливом зовнішніх структурних чинників: дискримінації, соціальної ізоляції, недовіри до інституцій, відсутності політичного представництва (підрозділ 1.3);

метод порівняльно-правовий є одним із базових у дослідженні. Він застосований для аналізу державної правової політики щодо вразливих груп населення у сучасних зарубіжних державах. За допомогою цього методу було охарактеризовано моделі правового захисту вразливих груп та здійснено оцінку ефективності законодавчих та інституційних заходів у зарубіжних юрисдикціях. Застосування порівняльного методу дозволило проаналізувати ефективність правових механізмів та запропонувати шляхи вдосконалення правового захисту ромської національної спільноти (2.1, 2.2., 2.3., 3.1., 3.2., 3.3.);

системний метод використано для розгляду державної правової політики України як цілісної системи, де окремі елементи (нормативна база, органи державної влади, інституції громадянського суспільства, міжнародні організації) взаємодіють між собою у процесі захисту прав вразливих груп. Метод дозволив виявити дисфункції у цій системі – наприклад, відсутність координації між центральними і місцевими органами у сфері інтеграції ромів (2.1., 2.2., 3.3.);

структурний аналіз уможливив розкриття змісту причин та умов вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, а також структури вказаних правових відносин, їх безпосередніх учасників (підрозділ 1.3);

формально-юридичний метод застосовано для аналізу чинного законодавства України у сфері захисту прав вразливих груп населення. Особливу увагу приділено співвідношенню між загальними нормами Конституції України та спеціальними законами щодо захисту вразливих груп. Метод дозволив сформулювати авторське визначення дефініцій «вразливі групи населення» та «державна правова політика у сфері захисту прав і свобод вразливих груп населення» (1.1., 1.2., 2.2., 2.3.);

порівняльно-правовий метод є одним із базових у дослідженні. Він застосований для аналізу державної правової політики щодо вразливих груп населення у сучасних зарубіжних державах. За допомогою цього методу було охарактеризовано моделі правового захисту вразливих груп та здійснено оцінку ефективності законодавчих та інституційних заходів у зарубіжних юрисдикціях. Застосування порівняльного методу дозволило проаналізувати ефективність правових механізмів та запропонувати шляхи вдосконалення правового захисту ромської національної спільноти (2.1, 2.2., 2.3., 3.1., 3.2., 3.3.);

герменевтичний метод застосовувався під час аналізу міжнародних правових документів і рішень Європейського суду з прав людини для виявлення смислових акцентів у тлумаченні прав вразливих груп (2.1., 3.2.);

інституційний аналіз дозволив вивчити ефективність дій органів державної влади України у сфері реалізації Стратегії захисту та інтеграції ромської національної меншини, оцінити спроможність відповідних структур до координації політик на національному та місцевому рівнях (1.3., 2.2., 3.1., 3.3.);

кейс-стаді аналіз застосовано для дослідження конкретних випадків порушення прав ромів в Україні та в європейських державах (наприклад, примусові виселення, ненадання соціальних послуг, дискримінаційні дії органів поліції та інше), що дозволило глибше зрозуміти природу структурної дискримінації (1.3., 3.1., 3.3.).

Застосована методологія, опрацювання широкого масиву наукового, нормативного й емпіричного матеріалу, зіставлення інформації, отриманої з різних джерел, висунення та перевірка авторських робочих гіпотез, підтвердження отриманих висновків теоретичними положеннями інших авторів й емпіричними (статистичними) даними, коректність використання термінологічного апарату й нове бачення його уніфікації та систематизації забезпечили достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які дисертантка сформулювала в роботі.

Основні положення дисертації, висновки й рекомендації апробовані дисертантом на міжнародних, всеукраїнських, міжвідомчих конференціях і круглих столах, що також підтверджує їх достовірність.

Отже, поставлені наукові завдання виконано на високому методологічному рівні, а дисертант опанував необхідні компетенції для рівня **доктора філософії**.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що викладені в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції мають прикладний характер, використовуються та можуть бути використані у: 1) науково-дослідній діяльності – для подальшого розроблення методологічних, теоретичних, практичних питань правового захисту вразливих груп населення; 2) правотворчій сфері – для удосконалення правових механізмів правового захисту вразливих груп населення; 3) правозастосовній діяльності – для удосконалення практики правового захисту вразливих груп населення; 4) викладацькій діяльності – під час викладання навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Конституційне право України», «Міжнародний захист прав людини», «Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», «Захист прав і свобод вразливих груп населення Національною поліцією України», «Актуальні проблеми захисту та дотримання прав людини в правоохоронній діяльності», «Актуальні проблеми поліцейської діяльності», «Забезпечення прав людини в діяльності поліції».

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий. Повністю відповідає вимогам, що висуваються до написання даного виду робіт. Структурно дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і трьох додатків. Структуру дисертації слід визнати достатньо продуманою та логічною, оскільки вона охоплює всі ключові проблеми досліджуваної теми, положення роботи внутрішньо пов'язані між собою, висновки закономірно підсумовують попередній матеріал з розглянутого питання.

У *вступі* обґрунтовано вибір теми дисертації; визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету й завдання відповідно до визначених об'єкта та предмета дослідження; схарактеризовано її методологію; висвітлено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; надано відомості щодо шляхів і форм їх упровадження; наведено відомості щодо апробації та публікацій автора, у яких відображено основні положення роботи; викладено основні положення щодо структури та обсягу дисертації.

У *першому розділі* дисертації «Теоретичні-методологічні засади дослідження правового захисту вразливих груп населення» проаналізовано положення доктрини захисту вразливих груп населення. Такий аналіз дав змогу засвідчити, що, попри вагомий внесок вітчизняних учених у правову науку з окресленої тематики, низка правових питань залишається не цілком дослідженою, зокрема питання необхідності комплексного, гнучкого й контекстуального підходу до розуміння та подолання вразливості. Це потребує системного реформування державної політики у сфері соціального захисту, впровадження нових механізмів управління ризиками, інклюзивних інституцій та забезпечення участі вразливих груп у процесі ухвалення рішень. Сформовано методологічне підґрунтя для подальшого дослідження механізмів їх правового захисту.

Доведено, що в законодавстві України визначено базові підходи до визнання вразливих категорій, зокрема через механізм «складних життєвих обставин». Водночас навіть законодавче закріплення дефініції не усуває потреби в динамічному її тлумаченні з урахуванням змін у соціальному середовищі.

Проаналізовано чинники, що зумовлюють вразливий стан ромської спільноти. Зосереджено увагу на тому, що вразливий стан ромської спільноти обумовлений сукупністю історичних, соціально-економічних, політичних і культурних чинників, таких як: генезис дискримінації та стигматизації; рівень бідності та безробіття; низький рівень освіти; дискримінація й соціальна ізоляція; проблеми доступу до медичних послуг; юридична невизначеність; житлові умови; обмежений доступ до правосуддя; культурні особливості ромських громад і виклики їх інтеграції до суспільства; політична маргіналізація; ксенофобія та насильство щодо ромів. Зазначено, що комплексний, інклюзивний і

міждисциплінарний підхід здатний змінити ситуацію, трансформуючи ромську спільноту з об'єкта державного піклування на повноцінного суб'єкта правового та громадянського життя.

У *другому розділі* дисертації «Правовий захист вразливих груп населення» проаналізовано особливості міжнародних стандартів правового захисту вразливих груп населення у сучасному світі; окреслено загальну державну правову політику зарубіжних країн у сфері захисту прав і свобод вразливих груп населення; визначено національні стандарти захисту. Констатовано, що формування національних стандартів захисту вразливих груп в Україні є спільним і еволюційним процесом. Визначено, що міжнародні стандарти є не лише результатом правової еволюції, а й стратегічним інструментом протидії дискримінації, соціальному виключенню та структурному насильству щодо вразливих категорій населення. Вони мають слугувати орієнтиром для удосконалення національних систем захисту прав людини.

Обґрунтовано, що розвиток правового регулювання у цій сфері має зосереджуватися на посиленні міжсекторальної взаємодії (між правом, соціальною політикою, освітою, охороною здоров'я), удосконаленні інструментів моніторингу ефективності реалізації прав, а також формуванні підходів до новітніх викликів – міграційної кризи, змін клімату, цифрової нерівності, воєнних конфліктів, які найбільше впливають саме на вразливі групи населення.

Науково доведено, що у більшості розвинених країн світу державна правова політика щодо вразливих груп ґрунтується на імплементації міжнародних стандартів (Організація Об'єднаних Націй, Європейський суд з прав людини), прийнятті спеціалізованих законів, активному партнерстві з громадським сектором та системності у наданні соціальних послуг вразливим групам населення.

Констатовано, що державна правова політика у сфері захисту прав вразливих груп у зарубіжних країнах демонструє складний та водночас адаптивний характер, де поєднуються нормативно-правові, інституційні та соціокультурні компоненти. Вивчення цього досвіду є надзвичайно цінним для України в контексті вдосконалення національної правової політики та імплементації міжнародних стандартів у сфері прав людини.

У *третьому розділі* дисертації «Правовий захист ромської національної спільноти як найбільш соціально вразливої меншини в Європі» розроблено шляхи ефективної інтеграції ромської спільноти в українське суспільство. Зокрема, запропоновано впровадження інституту ромських медіаторів, створення локальних правових клінік для забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги, проведення просвітницької роботи, розширення політичної участі та соціальних гарантій, розвиток органів самоорганізації, впровадження механізмів незалежного моніторингу дотримання прав ромів в Україні та розроблення

міжвідомчої програми інтеграції ромської спільноти в період післявоєнного відновлення України.

Аргументовано, що Європейський суд з прав людини утвердив себе як потужний механізм юридичного захисту ромської національної спільноти. Його рішення стали каталізатором змін на національному рівні, а також чітким сигналом про те, що ігнорування чи недостатня увага до дискримінаційних практик з боку держав тягне за собою міжнародну відповідальність. Практика Європейського суду сприяє формальному визнанню прав ромів, забезпечуючи зобов'язання щодо рівності та інтеграції цієї меншини у правове та соціальне поле європейських суспільств.

У висновках здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає в дослідженні особливостей кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації. Досягнення мети дослідження дало змогу сформулювати низку нових положень і пропозицій, які мають значення для науки та практики й відповідають вимогам наукової новизни.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Кондура Володимира Анатолійовича на тему «Правовий захист вразливих груп населення: порівняльно-правове дослідження (на прикладі ромської національної спільноти)» може бути рекомендовано для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти юридичного профілю, у науково-дослідних розробках наукових установ, під час підготовки наукових публікацій та монографій, планування досліджень за цим напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації. Констатуючи позитивні аспекти дисертаційного дослідження, варто зазначити, що деякі положення, висновки, пропозиції та рекомендації роботи мають дискусійний характер, викликають певні заперечення або потребують додаткового обґрунтування, зокрема:

1. У підрозділах 1.1 «Сучасний стан наукового дослідження правового захисту вразливих груп населення» та 1.2 «Вразливі групи населення: дефініція, види, загальна характеристика» автор приділяє значну увагу проблематиці захисту вразливих груп. Проте в роботі відсутнє чітке висловлення власного ставлення до сучасного стану досліджень, яке мало б сформуватися ще на етапі публікацій та апробації результатів.

2. У підрозділі 1.3 «Чинники, що зумовлюють вразливий стан ромської спільноти» автор запропонував критерії визначення вразливості залежно від різних показників, спираючись на дані загальнонаціонального соціологічного дослідження «Права людини в Україні» (стор. 62–63). Однак, на нашу думку, проведення власного дослідження чи опитування могло б дозволити виявити додаткові чинники або ж підтвердити/спростувати існуючі.

3. У роботі спостерігаються певні питання щодо структури та розподілу інформації між розділами. Зокрема, середній обсяг кожного підрозділу становить 17–18 сторінок, водночас підрозділ 1.1 «Сучасний стан наукового дослідження правового захисту вразливих груп населення» налічує 11 сторінок, а підрозділ 1.2 «Вразливі групи населення: дефініція, види, загальна характеристика» – 12 сторінок. Можливо, варто було б об'єднати ці підрозділи, враховуючи їхню тематичну близькість, під загальною назвою «Вразливі групи населення: стан наукового дослідження, дефініції, види та загальна характеристика».

4. У підрозділі 2.1 «Міжнародні стандарти правового захисту вразливих груп населення» та підрозділі 2.2 «Державна правова політика зарубіжних держав у сфері захисту прав і свобод вразливих груп населення» автор здійснив компаративне дослідження, виокремивши аспекти, характерні для законодавства інших країн, але відсутні в національному. Однак, у роботі не уточнюється, які з цих положень доцільно було б імплементувати в українське законодавство. Таким чином, результати порівняльно-правового аналізу не були враховані під час розробки моделі нової антидискримінаційної політики.

Загалом, висловлені зауваження та рекомендації не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження, оскільки більшість із них мають дискусійний характер і не стосуються основних концептуальних положень дисертації. Вони мають рекомендаційний характер і розглядаються мною виключно як підстава для наукової дискусії на засіданні разової спеціалізованої вченої ради із захисту дисертації В. А. Кондура. Під час цього засідання здобувач матиме можливість спростувати зауваження, обґрунтувати власні позиції та додатково аргументувати свої висновки, що, безумовно, сприятиме вдосконаленню його подальших наукових досліджень.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій автора фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертація є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам. Дисертації є надзвичайно актуальною, сформульовані автором висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, автор досяг поставленої в дослідженні мети. Архітектоніка дисертації, матеріальне наповнення розділів і висновків заперечень не викликають.

Дисертаційна робота Кондура Володимира Анатолійовича на тему «Правовий захист вразливих груп населення: порівняльно-правове дослідження (на прикладі ромської національної спільноти)» є прикладною, завершеною кваліфікаційною працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретну наукову проблему, яка має істотне значення для правової науки України та практики їх застосування.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від № 341 від 21 березня 2022 року, № 502 від 19 травня 2023 року, № 507 від 03 травня 2024 року), а також Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 року), а автор дисертації Кондур Володимир Анатолійович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Рецензент:

**професор кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції України
доктор юридичних наук, професор**

Ганна СОБКО